

Szondi és a modern biológia¹

Bereczkei Tamás²

Megjelent: Gyöngyösiné Kiss Enikő (1999): Szondi Lipót. Magyar Pantheon sorozat. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

I.

Frank Sulloway (1987) híres könyvének címét (Freud, a lélek biológusa) parafrazálva, Szondi Lipótot nyugodt szívvel nevezhetjük a lélek genetikusának. Egész életművének sarokköve egyrészt az emberi sors ösztönökre való lehorgonyozásának szándéka, másrészt pedig - és ez új elem a freudi pszichoanalízishez képest - az ösztönök génekre való visszavezetésének a kísérlete. "A sorsanalízis minden ösztönben génikus eredetet lát. E hipotézis szerint az ösztönök forrása a génekben van. Az ösztönök azonos természetét a gének azonos természete határozza meg. Az ösztönök génteóriájában feltételezzük, hogy specifikus gének determinálják az ösztöncselekvést" (Szondi 1996, 27. p.).

Szondi ösztönelméletének persze több lehetséges értelmezése is van. Legáltalánosabb értelemben egyfajta sorsanalízis, ahol az elődöktől örökölt gének és a választó én szabadsága egymást áthatva és befolyásolva szervezi az egyén életét. Meghatározott képességeket hajlamokat, betegségeket öröklünk szüleinktől, nagyszüleinktől és más közeli családtagjainktól, amelyek irányítják egész életünket. Másrészt az ember bizonyos szabadsággal is rendelkezik pályájának és sorsának az alakításában, amelynek révén kifejleszti vagy éppen elnyomja örökölt lehetőségeit. Egyfelől van tehát valamifajta kényszer, amely a családi ősöktől áramlik felénk, akik ilyen módon is mintákat és sorslehetőségeket adnak számunkra. Másfelől van a saját szabadságunk, amellyel választunk a rendelkezésre álló minták és lehetőségek közül, amelyek némelyikét beépítjük, másokat viszont nem építjük be személyes sorsunkba. Ez tehát - Szondi zseniális kifejezésével élve - maga az irányítható fatalizmus: az emberi sors genetikailag behatárolt, mégis bizonyos mértékig előre látható és befolyásolható.

II.

Az, hogy az emberi viselkedés és gondolkodás az öröklött tendenciák és a tapasztalás során szerzett benyomások kölcsönhatása nyomán jön létre, nem új gondolat. Nem volt új a század huszas, harmincas éveiben sem. Ekkoriban éppenséggel történelmének egyik csúcspontjára jutott a humán genetika, amely Francis Galton úttörő vizsgálatait után most számos emberi megnyilvánulás mögött mutatja ki az öröklött tényezők befolyását. A pszichológia pedig rácsodálkozik a gének rendkívül fontosnak bizonyuló szerepére; a család- és ikervizsgálatok nyomán feltárt "ösztönök" egy új világot tárnak fel, amelynek tapasztalati adatai egybecsengenek Freud felismerésével: az ember tudattalanját ösztönök irányítják. A kor tudományos világképében egyre elfogadottabb

¹ A cikk a szerző *Szondi a lélek genetikus* (BUKSZ 1997) című írásának átalakított és bővített változata.

² A szerző a JPTE Általános és Evolúciós Pszichológia Tanszékének vezetője.

gondolat a kettős meghatározottság doktrínája: az ember egyszerre része a biológia és a kultúra világának.

Szondi azonban nem marad meg ezen az általános szinten. Egyfelől nyilvánvaló a számára, hogy a *Homo sapiens* mint faj rendelkezik a veleszületett hajlamok és képességek olyan készletével, amelyek egy hosszú filogenetikai fejlődés eredményeként jöttek létre és ma is befolyásolják valamennyiünk életét. Szondit ezen belül mégis inkább a *különbségek* érdeklik. Miért leszünk annyira mások a többiekhez képest, mitől válunk egyedi lényekké, mi tesz bennünket egyéniségekké? Meggyőződése, hogy a faji viselkedéskészletet a családi öröklődés közvetíti az egyéni élet szintjére. Az egyik generációról a másikra történő leszármazás során úgy keverednek össze bennünk a genetikai kártyák, hogy valamennyien egyedi és megismételhetetlen részei leszünk a faj genetikai állományának.

Hogyan fejeződnek ki az egyéni tudattalan működését irányító specifikus gének? Szondi fokozatosan arra a meggyőződésre jut, hogy az ösztönök megnyilvánulási formája a *választás*. "A családi tudattalan megismerése során jutottunk el a választáshoz. A családi tudattalan a választás nyelvén beszél" (Szondi 1998, 10). Szondi életművének viszonylag korai szakaszában tehát jelen van az a meggyőződés, hogy az "ősök terve" genetikai kényszerpályákon keresztül jelenik meg az egyén választásaiban. Mindenekelőtt a házastársak kiválasztásában, de azokban a döntésekben is, hogy kit szeressen, milyen foglalkozást válasszon, milyen világnézete legyen, kit tekintsen példaképének és így tovább. Már korai vizsgálatai nyomán ráébredt arra a felismerésre, hogy a hasonló ösztönkarakterrel rendelkező emberek választják egymást. Azok tehát, akik személyiségükben, betegségre való fogékonyságukban, attitűdjeikben rokon vonásokat mutatnak.

III.

Hogyan megy végbe maga a választás, mi irányítja személyes döntéseink folyamatát? Szondi egy sajátos választ ad erre a kérdésre, amely életművének egy következő rétegét - vagy értelmezési lehetőségét - képviseli. Egy olyan választ, amely ma is modern, eredeti és lélegzetelállítóan merész. Ez a *genotropizmus*, amely a genetikailag hasonló - tehát génrokon - egyedek egymás iránti választásait szabályozza. "Genotropizmus alatt azt a folyamatot értjük, melyben a génállományok - vagyis a családi tudattalanok - azonos vagy rokon génfaktorai két embert egymáshoz vonzanak és összetartanak. Ebből következik, hogy a genotropizmus a latens családi tudattalan egyik legfontosabb funkciója" (I.m. 62.p.). Mint ismeretes, a genotropizmus elve szerint valamennyien úgy választunk házastársat, foglalkozást és más életünket meghatározó dolgokat, hogy követjük génjeink belénk írt parancsait. "Így az ősalakok által irányított emberek tudattalanul egy családi kényszersorsot ismételnék meg" (I.m. 97.p). A manifesztálódó vagy akár csak látens módon szunnyadó ösztöngének saját útjukat járják, amikor a hasonló ösztönkarakterrel rendelkező embereket egymás iránti választásra sarkallják. Szondi a harmincas évek elejétől foglalkozik sorselemzéssel. Értelmi fogyatékosok vizsgálata során azt tapasztalta, hogy a betegségek kialakulásában fontos szerepet játszik a "génrokonság", amennyiben a mentális rendellenességekben szenvedők rokonai is rendelkeznek e betegségek - legalábbis látens - nyomaival.

Mármost mi az alapja a genotropizmusnak? Erre Szondi meglehetősen homályos, majdhogynem sejtelmes választ ad. Minthogy a gének ősi eredetű készletek, és miután az általuk meghatározott ösztöntendenciák évezredek óta lényegében változatlan kényszereket jelölnek ki az emberek számára, manifesztációjuk minden generációban valamiképpen visszatérés egy korábbi állapothoz. "Minden gén - amint az a genealógiából kezdettől fogva ismert - arra törekszik, hogy

egy korábbi állapotot visszahozzon az új generációban...Az ösztöntörekvések - mint tendenciák - kivétel nélkül génikus eredetűek, így csakis az lehet közös az ösztönökben, hogy olyan törekvéseket tartalmaznak, amelyek valamilyen korábbi állapotot akarnak visszaállítani" (I.m. 28.p). A hasonló génikus tendenciák hordozói eszerint azért választják egymást, hogy a látenszen szunnyadó sorslehetőségek - amelyek az elődökben valamikor tényleges viselkedésformák voltak - manifesztálódhassanak, tehát újra kifejeződhessenek. Talán még a legaprólékosabb munkával sem deríthető ki ma már, hogy Szondinak ez a tézise mennyiben viseli magán a freudi regressziós teória, a Haeckel-i rekapitulációs elmélet, vagy más, vele szintén összecsengő gondolatkörök örökségét.

A genotropizmus elmélete - Szondi visszaemlékezéseiből tudjuk - a mester dédelgetett szellemi gyermeke volt, amire egész életében büszkén hivatkozott. Jogosan, hiszen ez a magyarázat mind a mai napig eredeti hipotézist nyújt az emberi választások mechanizmusáról, amely egyszersmind szervesen illeszkedik egy komplex teoretikus rendszerbe. Ugyanakkor - a genetika akkori fejlettségének köszönhetően - nem állt rendelkezésre más bizonyíték mint a családfaelemzések genealógiai táblái. Sőt, az ember genetikai meghatározottságával szembeforduló pszichológiai iskolák, különösen a második világháború után, abszurdnak tartották az egész magyarázatot. A genotropizmus genetikai teóriája még azok számára is megalapozatlannak vagy éppen fölöslegesnek tűnt, akik egyébként elfogadták a Szondi-elméletet, sőt használták a genotropizmuson alapuló Szondi-tesztet.

IV.

Az elutasítás légköre, amely Szondit körülvette, mindazonáltal nem csupán a kortársak meg nem értéséből fakadt és nem is csupán valamifajta antibiologizmusból. Maga a biológia tudománya nem tudott mit kezdeni azzal az elmélettel, hogy a hasonló géneket hordozó emberek - Szondi kifejezésével: génrokonok - kiválasztják egymást. Hogyan alakulhatott ki egy olyan viselkedés, amely növeli a beltenyészetet, és következésképpen csökkenti a létrejövő utódok életképességét és fennmaradási esélyeit? A választ az utóbbi évek tapasztalati és elméleti kutatásai adták meg, fényesen igazolva Szondi eredeti feltevéseit. Az evolúciobiológia egyik elméleti modelljének kiterjesztéseként értelmezhetővé vált, hogy a hasonló géneket hordozó individuumok egymás iránti választása és altruista magatartása adaptív, amennyiben elősegíti a közös gének gyakoriságának növelését a következő generációban. Az un. rokonszelekciós elmélet szerint az élőlények arra szelektálódtak, hogy támogassák rokonaikat, akik génjeik másolatát hordozzák, mégpedig a leszármazás által meghatározott arányban. A feljük irányuló támogatás, amennyiben javítja túlélési és szaporodási esélyeiket, genetikai nyereségként térül meg a velük önzetlenül viselkedő egyed számára. Azonban nem csupán a közeli rokonok, hanem a házastársak vagy barátok is rendelkezhetnek azonos genetikai kópiákkal bizonyos antropometriai jellegekre, viselkedési attitűdökre és személyiségvonásokra. Az un. Genetikai Hasonlóság Elmélete szerint az élőlények rendelkeznek azzal a képességgel, hogy felismerjék a genetikailag hasonló élőlényeket és az ilyen „idegenek” iránt éppúgy altruista módon viselkedjenek mint a tulajdonképpeni rokonok iránt (Rushton 1989).

Számos empirikus kutatás tisztázta azokat a perceptuális és kognitív mechanizmusokat, amelyek segítségével az élőlények felismerik a közös génekre utaló morfológiai és viselkedési jellegeket. Más vizsgálatokból kiderült, hogy a genetikai alapokon töretendő választás - az itt megnyilvánuló kulturális és érzelmi hatások mellett - az emberi viselkedést is áthatja. Mind a házaspárok, mind pedig a barátok egymásra irányuló választásaiban és ezek preferenciáiban számos

genetikai komponens sikerült kimutatni. Kiderült, hogy ezekben a tartós kapcsolatokban résztvevő felek genetikailag nagyobb hasonlóságot mutatnak egymással mint más véletlenszerűen összepárosított személyek. Azt is sikerült tisztázni, hogy a partnerek közötti megfelelés erőssége növekszik a mért jelleg öröklékenységével - minél erősebb genetikai alapokkal rendelkezik egy testi- vagy személyiségkarakter, annál kifejezettebb választás történik rá. Mindezek az eredmények messzemenően alátámasztják Szondi genotropizmus hipotézisét: a tartós kapcsolatok kialakulása a genetikai vonalak mentén (is) történik. Ezzel a Szondi-elmélet és teszt a klinikai érvényességen túlmenően maga mögött tudhatja az empirikus tudományok támogatását is (Rushton 1989; Bereczkei 1992, 1995).

V.

Míg a genotropizmus elméletét sokáig nem lehetett megmagyarázni és megbízhatóan alátámasztani, a Szondi életmű más elemei - éppen fordítva - megfogalmazásuk idején még korrektek voltak, de pontosan a genetika fejlődése során kezdték elveszíteni hitelüket. Így például Szondi úgy véli, hogy az ösztöngének olyan egy-két lókuszon található faktorok, amelyek a Mendel-törvényeket követve adódnak át egyik generációról a másikra. Ma már tudjuk, hogy ez nem így van; a bonyolult kognitív, intelluktuális és személyiség jellegek mögött nagyon sok, valószínűleg több száz vagy több ezer gén áll, amelyek mindegyike hozzájárul a kérdéses jelleg minőségéhez, miközben bonyolult kölcsönhatásban állnak a környezeti tényezők hatásaival.

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy Szondi még akkor is ragaszkodik eredeti, a harmincas évek szintjén még korrekt gondolatához, amikor a genetika már messze túllép rajta. Sőt, a mendeli gének fogalmát mesze érvényességi körén túlra terjeszti és saját koncepciójához igazítja. Ahogyan heterozigóta elrendezésben az apai és anyai eredetű kromoszómák azonos lókuszan két különböző allél található, Szondi e két allélnak két egymást kiegészítő funkciót tulajdonít. "Ha a genetika egy lelki megbetegedés esetén ugynevezett dimer, tehát két öröklött faktor által meghatározott öröklésmenetről beszél, ez a sorsanalízis nyelvén szólva annyit jelent, hogy az egyik öröklött faktor az ösztönfunkciókat, a másik a családi tudattalanban meglévő megfelelő tudattalan elhárító funkciót határozza meg" (Szondi, i.m. 74. p). Természetesen ez a koncepció nem állja meg a helyét. Az ösztöntörekvésnek ill. e törekvés elhárításának bonyolult viselkedési folyamatait két, alternatív allélhoz kapcsolni ma már nagyon anakronisztikusan hat.

Hogyan vélekedjünk az elmélet ilyenfajta hiányosságairól, és ma már tudománytalan maradványairól? Egyfelől nyilvánvalóan nem szabad őket elfogadni és úgy tenni, mintha ezek az elmélet lényegtelen részei volnának csupán, amely nem érinti a teória egészének igazságtartalmát. Sokan vélekednek így a hazai szakemberk közül is, nyilvánvalóan szem előtt tévesztve, hogy Szondi maga alapvető fontosságúnak tartotta a genotropizmus koncepcióját és az általa leírt mechanizmus genetikai természetét, amely nélkül az egész épület összeomlani látszik.

Másfelől ugyanakkor a helyzet nem annyira kilátástalan, mint amilyennek látszik. Semmi akadálya nincs ugyanis annak, hogy az elméletet úgy alakítsuk át, hogy az megfeleljen a modern genetika kívánalmainak. Ami ugyanis az elmúlt ötven évben változott, az nem a különféle személyiség-jegyek és mentális rendellenességek öröklékenységének ténye - sőt, ez még nagyobb alátámasztást nyert az újabb kutatások fényében - hanem azok a mechanizmusok, amelyek a genetikai befolyást közvetítik. Azokat a kifejezéseket és passzusokat, amelyekben Szondi

allélpárokról és mendeli törvényekről ír, minden további nélkül fel lehet cserélni az un. *poligénes öröklésment* leírásaival, amelyek a legkülönbözőbb humán magatartásformák kialakulását jellemzik. Nagyobb probléma mutatkozik a heterozigóta recesszív gének kérdésében, amelyek az elmélet fogalmi eszköztárának az egyik legfontosabb tételét alkotják, hiszen Szondi rajtuk keresztül mutatja be azt, hogy a látens jellegek egymás iránti vonzóerőt hordoznak. A modern genetikában azonban több olyan un. soktényezős modell is van - ezek leírásával most nem untatjuk az olvasót - amelyek képesek értelmezni a "lappangó", vagy legalábbis a fenotípus szintjén nem észlelhető gének jelenlétét olyan esetekben, amikor az önmagukban kis hatású gének működései egy küszöbértéket átlépve összeadódnak és megszabják az adott viselkedésre vagy betegségre való hajlamot ill. vulnerabilitást (Plomin et al. 1990, Rowe 1994).

VI.

A lényeg az, hogy a Szondi-elmélet *összhangba hozható* a modern genetika elméleteivel és tapasztalati tényeivel. Az elmélet újraértelmezéséhez persze többek között az is szükséges, hogy lemondjunk a Szondival kapcsolatos hitszerű affirmációról, ami érzésünk szerint nagyon is jellemzi a különböző analitikus iskolák egyes képviselőit. Véleményünk szerint a Szondi elméletet nem igazolhatja sem a "kör"-höz tartozók érzelmi elkötelezettsége, sem pedig a hermeneutikai értelmezések mégoly sikeres és eredményes törekvései. Szondi szellemének valószínűleg az felel meg a legjobban, ha nem fogadunk el semmit az elméletből, ami nyilvánvalóan ellenmond a modern tudományok eredményeinek. Ezzel szemben megpróbáljuk nyitottá tenni az elméletet annyira, hogy - miközben megmarad a mester minden fontos tétele - igazságértékét állandóan ütköztetni lehessen a tapasztalati tudományok kihívásaival.

Erre pont Szondi nyújtja a legjobb példákat. Természetesen ő maga is látja a mendeli genetika korlátozott érvényességét a sorsanalízisben. Ennek megfelelően, de részben eredeti koncepciójával szemben, az öröklődés kevésbé determinisztikus képét vázolja fel, amelyben nagyobb szerepet kap a gének környezete. "A pszichopatológiában nem beszélhetünk tehát merev, állandósult, egyvágányú génhatásokról. A pszichológiai tünetek nem stabil öröklött jelek, mint például az anyajegy a bőrön. Az úgynevezett kiváltó, exogén faktorokat még akkor sem tagadhatjuk meg, ha nem is magyarázhatunk mindent meg vele" (Szondi, i.m. 75. p).

Előfordul továbbá az is, hogy Szondi messze korának genetikai ismeretei előtt jár, de hipotéziseit úgy fogalmazza meg, hogy azok nyitva állnak a (jövőben esedékes) empirikus kutatásoknak. Kitért például amellet a gondolat mellett, hogy az emberi természet tengelyében az ösztönök állnak, amelyek viszont gének működésére vezethetők vissza. Ez a harmincas években egyáltalában nem tekinthető evidensnek. A genetika - amellet hogy fejlődésének kezdeti szakaszában van - még nem kapcsolódik össze az állati- és emberi viselkedés tudományaival. Nem világos még, hogy mi az ösztönök biológiai eredete és funkciója; nem sokat lehet még tudni sem az ösztönök, sem a gének biológiai mechanizmusairól. Szondinak számtalanszor vitatkoznia kell a kor genetikai szakembereivel, akik nem fogadják el az ösztönelméletét. Az etológiai kutatások nyomán ma már világosan tudjuk, hogy Szondinak igaza volt. Az ösztönöket ma olyan veleszületett viselkedésformáknak tekintjük, amelyek többé-kevésbé zárt genetikai programokon alapulnak a környezethez való filogenetikai alkalmazkodás eredményeként (Eibl-Eibesfeldt 1989).

VII.

Szondi szerint - mint láttuk - magát a választást messzemenően befolyásolják az ősöktől örökölt hajlamok. "A sors választás. A választás pedig mindig egy előrevetítés, mindig az egyéni, a családi, vagy kollektív tudattalan projekciója" (Szondi, i.m. 22. p). A választás ösztönökre történő visszavezetése radikális fordulat még a pszichoanalízisen belül is, nem beszélve egyéb pszichológiai és filozófiai iskolákról. Amennyiben hajlandók is vagyunk elismerni a biológiai determinánsok létezését az emberi viselkedés legkülönbözőbb területein - ezt teszi többek között a freudizmus -, a választás az valami más: az európai gondolkodás történetében a választás és személyi döntés mindig is a szabadság, tudatosság, és felelősség szinonímája volt. Pontosan az teszi az embert szabaddá és függetlenné a múlt determinációjától, hogy önállóan és akarata szerint választ, nem pedig génjei függelékeként. Nos, Szondi ezt a több évezredes kánont rúgja fel, amikor azt mondja, hogy a választásainkban kiemelt szerepet játszik az a képességünk, hogy bizonyos genetikai karakterrel rendelkező személyeket részesítünk előnyben.

Szondi azonban - talán mert érzi a genotropizmus erőteljesen determinisztikus jellegét - egyes, főleg későbbi írásaiban az un. Pontifex-én posztulálásával próbálja megmenteni a választás szabadságát. Azt mondja, hogy az ember sorskényszere abban áll, hogy az ösztönös és tudatos én öröklött ellentéteivel születik meg. Az embernek ugyanis nem csupán egyetlen sorsa van - hangoztatja a mester -, hanem több sorslehetősége, amelyek gyakran ellentétes irányúak. Az ellentétek kusza világában a Pontifex oppositorum teremt rendet, mégpedig úgy hogy egyesek leküzdve, másokat felerősítve választja a személyiség saját magát. Ez már merőben tudatos aktus; az ember mintegy tudatára ébred magával hozott lehetőségeinek és a sorsát meghatározó szerelmet, foglalkozást, és világnézetet választ. Többnyire nem egy sorsmintát rögzít, hanem az ősi lehetőségeket integrálva egy új személyes sorsot alakít ki. "Személyes feladata abban áll, hogy feltárja ezt a családi 'örökségrészt', és az ősök ezen - egymásnak teljesen ellentmondó - létlehetőségeiből fokozatosan felépítse saját, személyes sorsát" (I.m. 97. p).

Nincs könnyű dolga Szondinak. Egyrészt igyekszik egy hiteles, az akkori tudományok szerint korrekt és modern elméletet felvázolni, másfelől viszont a személyiség filozófiai autonómiáját és szabadságát hirdeti. Az aktív és tudatos választást szembeállítja az ösztönök adta meghatározottsággal. Azt állítja, "hogy a kényszersors az én szabad választása nélkül tulajdonképpen nem sors, hanem csak én nélküli élet, és éppen ezért egy sors nélküli vegetáció. Csak az, aki maga választ, rendelkezik saját személyes sorssal" (I.m.15. p). Ugyanakkor egész életművén végigvonul az a jogos büszkeség, hogy elsőként fogalmazott meg egy természettudományos - saját szavával: biopszichikai - magyarázóelvet, amely egy viselkedési mechanizmus, a választás modern és szakszerű leírását adja. Filozófia és szaktudomány, szabadság és determinizmus, ösztönkarakter és személyiség-építés. Szondi szemmel láthatóan vergődik elméletének Szküllája és Kharübdiszé között, próbálván megtalálni a középutat.

VIII.

Az egyik ok, amiért Szondi nehezen talál ki ebből az útvesztőből, a viselkedéstudományok korabeli fejlődésével kapcsolatos. Egészen a harmincas évek derekáig éles dichotómia uralkodott a magatartást kiváltó és szabályozó mechanizmusok területén. Az ösztönöket élesen szembeállították a tanúlással és a tudatossággal. Úgy tartották, hogy az előbbieket merev instrukciók, amelyek a környezet változatlan adottságaihoz való elementáris válaszokat irányítják, az utóbbi funkciója

pedig a változó külső kihívásoknak való rugalmas megfelelés. Míg a behaviorizmus kísérleteiben a tanulás fontosságát hangsúlyozta, a korabeli állatpszichológiai megfigyelései az ösztönök szerepét húzták alá. Mindkettő eltúlozta saját jelentőségét és hozzájárult a dichotómia tartós fennmaradásához és megerősödéséhez. Sajnos Szondi is beleesett ebbe a csapdába, mondván, hogy "sohasem hihetjük azt, hogy a megértés az ösztönökből fejlődhetett ki...Ami az ösztönös cselekvésben ténylegesen ösztönszerű...ellentétben áll azzal, ami a megértésben ésszerű. Az ösztön és a megértés - noha - kölcsönösen kiegészíthetik egymást - két különböző életformát mutatnak be" (I.m. 25-26. p). Az etológia színrelépése óta a tudomány fokozatosan felismerte, hogy az ösztönök és a tanulási képességek nem elszigetelt jelenségek, hanem bonyolult kölcsönhatásban állnak egymással. A genetikai hajlamok és képességek manifestációja környezeti tényezőktől függ, a tanulás pedig genetikai alapokra épül.

A másik ok, amiért Szondi újra és újra fontosnak tartja a tudományos racionalizmus és az emberi szabadság összevetését, inkább filozófiai vagy világnézeti jellegű. Mint tudós, természettudományos szakembernek az a meggyőződése, hogy az emberi létezés és cselekvés okait empirikusan tanulmányozható folyamatok és összefüggések alkotják. Nyilvánvaló ugyanakkor a számára, hogy a tudományos magyarázat nem fogja át az emberi létezés minden dimenzióját. Empirikus kutatásain és racionális értelmezéseiben túl még ott van világunk számtalan titka, mindennapjaink gazdagsága, érzelmeink költészete. Az emberi lét célja és értelme minden bizonnyal kívül esik a tudományok fennhatóságán.

IX.

Szondi nem csupán egy tudományos rendszert alkot, hanem felépít egy filozófiai birodalmat, ahol helyet kap a szabadság, választás és lelkiismeret. Nem csoda, hogy az elmélet egy genetikai hipotézisből olyan gigantikus magyarázó rendszerré nő ki magát az életmű szerves fejlődése során, amely egyformán épít a szakmai ismeretekre és a különböző filozófiai koncepciókra.

Hogy volt képes erre Szondi? A mester alighanem még a hősök nemzedékéből való. Képes volt arra, amire közülünk már csak nagyon kevesen: együtt látni a dolgokat. Úgy végzett aprólékos vizsgálatokat az ember lelki működésével kapcsolatban, hogy közben egy pillanatra sem tévesztette szem elől az Egészet, a Sorsot. Szaktudományos precizitás, elméletalkotó zsenialitás, és filozófiai mélység - ez együtt adja a Szondi életművet.